

УДК 88.4

DOI: 10.30840/2413-7065.2(71).2019.172236

ПСИХОАНАЛІЗ ТА УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО

Єгор БУЦИКІН

orcid.org/0000-0003-2081-5162

кандидат філософських наук, завідувач відділу філософії та геополітики НДІУ

Анотація. У статті розглядаються підстави виокремлення істоти українського психоаналізу з-поміж інших національних психоаналітичних теорій, передусім йдеться про розмежування російського та українського дискурсів. Одним із завдань дослідження було прояснити стосунок психоаналітичної теорії та мови, що в ній вона артикульована.

Запропоновані принципи дослідження українського психоаналітичного дискурсу, спираючись на переосмислення Фройдового тлумачення сутності психоаналітичної теорії. Запропоновано концепт психоаналітичної казуїстики, прояснено її зв'язок з психоаналітичною теорією й мовою, що вона в ній постає.

Досліджуються особливості трансляції психоаналітичного дискурсу в радянській гуманітаристиці 1960–1980 років. Запропоновані принципи дослідження прихованого західноєвропейського психоаналітичного дискурсу в радянській гуманітаристиці.

Розглядається методологічна необхідність виокремлення двох рівнів функціонування психоаналітичної мови: перекладного дискурсу та мови психоаналітичної казуїстики. Запропоновано розглядати український психоаналіз як неповний, тобто такий, що йому бракує мовного збалансування.

Психоаналітичний наратив у радянській гуманітаристиці 1960–1980 років розглядається як «компромісне утворення», спричинене застосуванням неспівмірних із психоаналітичною методологією для розв'язання засадничих теоретичних проблем психоаналізу.

Ключові слова: українознавство; український психоаналіз; історія психоаналізу в Україні; радянська філософія.

PSYCHOANALYSIS AND THE UKRAINIAN WORD

Yehor BUTSYKIN

Candidate of Philosophical Sciences, Head of the Department of Philosophy and Geopolitics of RIUS

Annotation. The article discusses the grounds for distinguishing the essence of Ukrainian psychoanalysis among other national psychoanalytic theories, and foremost for separating Russian and Ukrainian discourses.

One of the main goals of investigation is to clarify the relationship between the psychoanalytic theory and the language in which it is articulated.

The article proposes research principles of Ukrainian psychoanalytic discourse, based on rethinking Freud's interpretation of the essence of psychoanalytic theory. Among other proposals is the concept of psychoanalytic casuistry and its connection with the psychoanalytic theory and the language of its interpretation.

The peculiarities of translating psychoanalytic discourse in the Soviet humanities of the 1960s–1980s are considered. The principles of studying latent Western-European psychoanalytic discourse in the Soviet humanities are proposed.

© Буцикін Є.

The article also considers methodological necessity of distinguishing two levels of psychoanalytic language functioning: the translated discourse and the language of psychoanalytic casuistry. It is proposed to regard Ukrainian psychoanalysis as incomplete, i.e. lacking linguistic balance.

The psychoanalytic narrative in the Soviet humanities of the 1960s–1980s is viewed as a “compromise production” due to the use of inappropriate methodologies for solving the underlying theoretical problems of psychoanalysis.

Key words: *Ukrainian studies; Ukrainian psychoanalysis; history of psychoanalysis in Ukraine; Soviet philosophy.*

Психоеаналіз у Західній Європі

Визнання засновника психоеаналізу, як, власне, і значливості його головного твору «Тлумачення сновидінь», відбулося не відразу. Знадобилося щонайменше десять років, аби ім'я Зигмунда Фрейда залунало посеред професійних кіл психіатрів та психологів Західної Європи, тим більше поза іронічним, а почасти зневажливим контекстом. Нехай і не тому, що психоеаналіз почали вважати за новий, а головне, успішний психотерапевтичний метод, а тому, що, врешті, побачили об'єкт критики, яким не можна нехтувати. Передовсім через його популярність як серед пацієнтів, так і терапевтів, які геть не завжди, незважаючи на законодавчу заборону, мали лікарський фах. Окрім цього, на той час психоеаналіз уже отримав інституційне опертя. Тож перші критичні дослідження теорії і практики психоеаналізу виникають у 1912 та 1913 роках [19; 20] у Гайдельберзькому університеті, тобто за 13 і 14 років після публікації «Тлумачення сновидінь». Отже, вочевидь, у проміжку між 1899 та 1913 роками говорити про наявність рецепції Фрейдівського вчення в західноєвропейській гуманітаристиці в широкому сенсі цього слова, ба більше, про психоеаналіз як нову гуманітарну методологію, не випадає.

Психоеаналіз тоді, наслідуючи Фрейда, – це передусім терапевтична процедура, навколо якої ще лише має виникнути

нова загальна психологія завдяки генералізації отриманого за її допомогою матеріалу [17, с. 250]. Утім це також і поле запеклої політичної боротьби за першість у новостворених психоеаналітичних організаціях. Перший вихор цієї боротьби стихився за кілька років до появи академічних критичних досліджень психоеаналізу, в яких уже ідеться про множинну психоеаналітичних учень, а саме про т. зв. ортодоксальний фрейдівський психоеаналіз, а також вчення Юнга та Адлера.

Психоеаналіз у Російській імперії

У Російській імперії історія поширення психоеаналізу інакша. Про популярність учення Фрейда свідчить хоч би й те, що російські переклади творів засновника психоеаналізу з'явилися істотно раніше, ніж в інших європейських країнах та Північній Америці зокрема. Цими перекладами здебільшого переймалися фахові психіатри, і не деінде, а на території сучасної України. Така особливість пов'язана з тим, що чимало пацієнтів Фрейда та його послідовників були вихідцями чи то підданими країн Східної та Центральної Європи.

Ця обставина спричинилася до того, що дослідники історії психоеаналітичного вчення схильні не розрізняти історію становлення російського та українського психоеаналізу. Тож здебільшого застосовується регіональний принцип розрізнення, тому маємо до діла з

психоаналізом в Україні, Росії, Білорусії тощо. Утім почасти цей підхід породжує плутанину, яка, наприклад, дається взнаки в таких твердженнях дослідників психоаналізу в Україні, як: «Готуючи книгу і складаючи бібліографію до неї, ми прагнули підкреслити українські пріоритети, але виявилось, що неможливо витримати вдосталь послідовно обрані нами критерії, адже не можна провести чіткої межі між українською та російською культурами» [8, с. 4]. Варто погодитися, що і з цим великий клопіт, бо, справді, важко зважитися на це розрізнення, яке принаймні в разі потреб психоаналізу мало б спиратися на мовний принцип. Бо ж і психоаналіз, передусім влаштований у мові, має її за свій одинокий предмет і простір існування.

Психоаналіз і мова

Інакше кажучи, вочевидь, неможливо заперечити істотну відмінність психоаналізу, що постає в українській мові (як практика й теорія), від психоаналізу, що існує в інших національних мовах. Спробуємо принаймні коротко окреслити характер цих відмінностей. Спершу варто сказати, що психоаналіз – це, з одного боку, теоретична психологія, яка має на меті пояснення прихованих механізмів утворення всього багатоманіття людського досвіду, тобто те, що Фройд називає *метапсихологією*, з другого – безпосередня практика роботи з людьми, що страждають на невротичні розлади, і насамкінець – це певна *казуїстика*, тобто дескрипції значливих для практики випадків. Така послідовність рівнів психоаналізу фактично відповідає структурі процесу навчання психоаналітиків, принаймні вітчизняних: теоретична підготовка; дидактичний

аналіз; перші практичні починання, супервізійна практика, інтервізійна практика; формування теки значливих практичних випадків. Натомість сам Фройд усякчас наголошував на оберненій послідовності виникнення згаданих рівнів упродовж становлення психоаналізу [17]. Саме тому можна припустити, що коли для т. зв. психоаналітичної казуїстики мова важить, то ця вага має бути не меншою і для практики, що розгортається навколо неї, і для теорії, що виникає завдяки генералізації практичних сюжетів.

Мова і психоаналітична казуїстика

Намагаючись обґрунтувати попередню гіпотезу, варто зауважити, що психоаналіз є одним із варіантів *асоціаційної психології*, тобто такої дослідницької настанови, що спирається на думку, ніби усю сукупність переживань людського досвіду можна пояснити завдяки принципу асоціації. Інакше кажучи, якщо припустити, що істотною характеристикою психічного досвіду є переживання відмінності, тобто переживання певного «Що» як внутрішнього змісту психічного акту (якщо взагалі можливо припустити застосування до психоаналізу концептів емпіричної психології Франца Brentano), то асоціювання постає тим, що, з одного боку, розрізняє серед матерії чуттєвого досвіду, з другого – зберігає ці розрізнення. У Фройдовому психоаналізі ми надibuємо дещо подібне.

Фройд стверджує, що попередні, первинні, розрізнення відбуваються на полюсі сприймання психічного апарата, що просторово збігається із *системою свідомості*. Подальша класифікація цих розрізень, а головне, їхнє збереження

відбуваються в системі *передсвідомого*, що, власне, в психолоаналізі Фроїда й називається «пам'ять». Згадана класифікація здійснюється шляхом асоціювання за подібністю, відмінністю чи розташуванням у часі.

Своєю чергою *система несвідомого* виникає внаслідок дії психічного механізму *витискання*, що є реакцією на неприпустимі, нестерпні, невгодні переживання. Витискання спричиняється до забування, виштовхування в несвідоме, змісту невгодних переживань. Уся сукупність витиснених переживань здебільшого і складає обсяг несвідомої царини психіки. Заразом варто сказати, що іншою центральною гіпотезою Фроїдового аналізу є те, що забуті переживання не зникають у несвідомому, але постійно намагаються зійти на поверхню свідомості. Шлях цього сходження влаштований асоціативно. Саме тому засадничим принципом психолоаналітичної роботи є принцип вільних і, головне, неперервних асоціацій. Вільне асоціювання дає можливість ніби відновити асоціативний шлях, що ним прямувало витиснене, аби повернути забутий матеріал до свідомості. Окрім т. зв. активного асоціювання, також існують й інші шляхи сходження до свідомості, *божисту триаду* складають *сновидіння*, *психопатологія щоденності та дотепи*. Усі ці феномени психічного життя людини репрезентовані в мові, а сукупність описів їхнього унікального мовного втілення і формує *психолоаналітичну казуїстику*.

Інакше кажучи, психолоаналітична казуїстика є унікальною історією витискання й сходження невгодних думок, бібліотекою прецедентів, що її використовує аналітик, розбираючи конкретні випадки. Психолоаналітична теорія є лише

спробою пояснити або висвітлити проторовані шляхи й тому не може бути сформульована до і поза т. зв. психолоаналітичної казуїстики.

Саме тому психолоаналіз в Україні й український психолоаналіз істотно відрізняються, а останній, вочевидь, збігається з українським психолоаналізом, що його існування вимагає напрацювання чи формування особливої царини мовновлаштованих випадків. Яскравим прикладом такого розуміння є перший англійський переклад «Глумачення сновидінь» Абрагамом Брилом, повчальна й подальша робота перекладача зі згаданою вище божистою триадою психолоаналітичної теорії. В своєму перекладі голова Нью-Йоркського психолоаналітичного товариства вдався до майже повної заміни усіх описів випадків витискання, що воно проявилось в мові, на англійській відповідники, хоч і подеколи істотно відмінні [15].

Отже, вочевидь, національна психолоаналітична мова як мовновлаштована історія витискання і сходження постає, з одного боку, як перекладна мова, з другого – безпосередньо. Втім варто сказати, що перекладна психолоаналітична мова завжди хибує на подвійний переклад, бо остання, сформована як історія витискання, сама є перекладом, транскрибуванням, маркуванням відсутнього. Тож мова українського психолоаналізу, як і він сам, є неповною, якщо існує виключно як переклад іншої національної мови. Остання теза має слугувати за керівний принцип дослідження українського психолоаналізу.

Отже, психолоаналіз зрозумілий як дескриптивне прояснення умов можливості досвіду конкретної особистості в умовах кабінетного простору, влаштування

«значливих місць» якого залежить від запиту особи; прояснення, що постає на соціальному тлі й надibuє свою національну належність в царині мовного втілення. Нехай навіть слово «національне» використовується тут описово, аби лише вказати на підставу застосування прикметника «український». Інакше кажучи, психоаналітичний досвід не має носія, тобто не може бути приписаний діяльності певної людини, групи осіб чи інституції, усе це має випадковий характер і так чи так лише конкретизує істоту українського психоаналізу в політичній перспективі.

Разом з тим дослідження українського психоаналізу і є одним із випадків такої конкретизації: йдеться про дослідження наявних, замовчуваних або й відсутніх сюжетів. Тому словосполуча «український психоаналіз» насправду не є ствердною, радше вона має заперечний характер. Простіше кажучи, український психоаналіз – це щось не німецьке, не французьке, не іспанське, не польське й не російське, передовсім у стосунку до мови. Тож згадана відсутність носія психоаналітичного досвіду спричиняється до того, що певна особа може слугувати за джерело конкретизації психоаналізу в різних мовах. Конкретизація в певному сенсі – це історія надбань, втрат і замінь, які запліднюють культуру. Отже, тлумачення є не лише аналітичною процедурою, але і способом данності психоаналітичного досвіду.

З огляду на це наважимося сказати, що всіляка схожа на нашу демаркація українського та інших психоаналізів не є ідеологічною саме через уже згадану ідею відсутності носія психоаналітичного досвіду. Зрештою, дійсно, українська космонавтика передбачає, на відміну від

українського психоаналізу, існування певного носія, що, власне, й породжує бажання, яке влучно описує відомий дослідник психоаналізу Вадим Менжулін: «Прихильники різних конкурентних ідеологічних проектів вимагають прямої відповіді на запитання: Гоголь був українським чи російським письменником або хто був першим українським космонавтом – Павло Попович чи Леонід Каденюк?» [21, с. 1].

Натомість у разі психоаналізу запитання про національну належність психоаналітика не має сенсу, якщо не йдеться про його чи її громадянську належність, місце проживання, сплати податків тощо. Певна людина, вдаючися до мовних практик з психоаналітичною метою, тобто послуговуючись гіпотезою про існування несвідомого, в найширшому значенні конкретизує істоту того чи того психоаналізу залежно від мови, що використовується.

Утім варто наголосити, що така особливість притаманна психоаналізу з огляду на всі перераховані властивості цієї теорії, передусім постулат про панування механізму асоціювання в процесах утворення людського досвіду й мовне влаштування цього процесу. Тому, вочевидь, згаданий клопіт щодо національної належності Гоголя усунути шляхом застосування мовного принципу не вдасться, хоч і є велика спокуса ствердити щось на кшталт: «Гоголь дійсно український письменник, але лише в листуваннях зі своєю матір'ю, бо ж тоді він писав українською». Однак маємо визнати, що мовний принцип, вочевидь, застосований до психоаналізу, є недостатнім для інших явищ культурного життя, окрім цього, ми маємо до діла з цілою шерегою феноменів, що, хоч би й

на позір, позбавлені мовного втілення, наприклад, живопис, спорт, балет тощо. Так чи так, маємо визнати, що повсюдне застосування мовного принципу демаркації української й іншої культури збиває на манівці і є, по суті, певним занепадом у політичне, якщо останнє слово вживати у вузькому значенні сфери боротьби за владу. Що ж до мовної демаркації українського та інших психоаналізів, то важить не кількість аргументів, а їхня вага *cum principia negante non est desputandum*.

Отже, досліджуючи український психоаналіз, по-перше, маємо застосувати мовний принцип, по-друге, відповідно до його застосування варто зважати на два шари влаштування української психоаналітичної мови: *перекладний рівень та рівень україномовної психоаналітичної казуїстики*. Відсутність чи переключення одного чи двох згаданих рівнів свідчатиме про певну *неповноту* українського психоаналізу, що її структура в подальшому також має стати предметом українознавчих студій.

Виникнення українського психоаналізу в 20-х роках ХХ століття

Дослідники історії психоаналізу в Україні всякчас зазначають, що вітчизняний психоаналіз на межі другої і третьої декад двадцятого століття мав чотири осередки: Одеса, Харків, Київ, Львів. Утім з огляду на попередні зауваги нам йдеться передусім про появу в цей час нехай невеликої, але певної кількості україномовних текстів про психоаналіз Фрейда, й не лише конспектового характеру – були й спроби оригінальних досліджень (тож є підстави говорити про початки формування психоаналітичної казуїстики в цей період).

Отож маємо такий перелік: першим текстом про психоаналіз українською мовою, вочевидь, слід вважати невеличку літературознавчу роботу відомого українсько-польського психолога, представника львівсько-варшавської школи Степана Балея «З психології творчості Шевченка» (1916). Інші україномовні тексти, що так чи так стосувалися психоаналізу, були оприлюднені на сторінках харківського журналу «Червоний шлях» – Е. Берглер «Суть та значення науки проф. З. Фрейда» (1923), науково-літературного часопису «Життя та революція», що виходив у Києві, йдеться про статті М. Перліна «Фрейдизм і марксизм» (1926), С. Гаєвського «Фрейдизм у літературознавстві» (1926), Є. Перліна «Знов про фрейдизм та мистецтво» (1927), В. Підмогильного «Іван Левицький-Нечуй (спроба психоаналізу творчості)» (1927), також варто зазначити статтю Я. Когана «Про деякі паралелі лібідинозного розвитку в філогенезі та онтогенезі» (1927), оприлюднену в київському журналі «Етнографічний вісник».

Не вдаючись до детального розбору змісту згаданих текстів, зазначимо лише, що на їхній підставі можна стверджувати існування певних тенденцій до формування україномовної психоаналітичної казуїстики, передусім у царинах патографії, психоаналізу художньої творчості та етнографічних досліджень. Утім також і прикру відсутність перекладів психоаналітичної літератури українською мовою. На жаль, після 1927 року й ці спрямування сходять нанівець: той, хто не був репресований, опинився в еміграції. А в 1932 році психоаналіз був офіційно заборонений як контрреволюційне буржуазне вчення.

Відновлення психоаналітичного дискурсу в україномовній радянській гуманітаристиці 60-х років

Ця заборона спричинилася до інтересії як у російськомовній, так і українській гуманітаристиці, що тривала понад тридцять років. Відновлення зацікавленості до психоаналізу припадає на добу «відлиги», дослідження мають виразно критично-ідеологічний характер і спостерігається той самий дисбаланс між україномовними й російськомовними текстами. Підставою виникнення перших, вочевидь, була нетривала політика українізації, варто згадати лекцію «Психоаналіз (фрейдизм) на службі реакції», оприлюднену І. Завілянським та В. Блейхером у Держмедвидаві УРСР (1963), а також брошуру, видану за мотивами кандидатської дисертації естетикині з Києва Лариси Левчук «Інтуїтивізм і питання художньої творчості», та розширений текст лекції І. Бичка «У кайдаках ілюзії. Критичний огляд сучасного фрейдизму» (1968), на той час доцента Київського державного університету, оприлюдненої товариством «Знання».

Згаданим текстам характерна критична налаштованість щодо психоаналітичної теорії, що було зумовлено ідеологічною невідповідністю психоаналізу, тому будь-які дескрипції засадничих уявлень психоаналітичного вчення в них опосередковані радянсько-марксистським тлумаченням психоаналізу як реакційної теорії.

Тож маємо до діла з захарашеним марксистською ідеологією конспектовим викладом положень психоаналізу. Розлогі критичні коментарі психоаналітичної теорії вплинули й на композицію текстів, адже випереджувальна критика, вочевидь, накладала певні обмеження на

глибину розбору сюжетів критикованої теорії. Особливо це стосується спроб розв'язання внутрішньотеоретичних проблем теорії з огляду на те, що взагалі подібні спроби могли спиратися лише на зовнішню опертя, бажано на якийсь із варіантів радянської психології, то про іманентну критику, на жаль, говорити не випадає. Отже, йдеться про багатшарове опосередкування чи відмежування читача від психоаналізу, з одного боку, маємо до діла з розлогими передмовами, випереджальними заувагами перших розділів, з другого – спробою, в кращому разі, розв'язку проблем психоаналітичної теорії засобами психології, співмірність методологічних засад якої це треба довести.

Одначе, незважаючи на те, що на позір видається ніби, аби розпочати дослідження відновлення психоаналітичного дискурсу в Радянській Україні – достатньо відкинути ідеологічні вступи і дістанемо певний «очищений» наратив про психоаналіз, варто сказати, що ми маємо справу з ще одним питанням. З огляду на те, що заборона на некритичне дослідження ідеологічно невідповідних теорій поширювалася й на те, що могло чи не могло говоритися в аудиторії, скидається на те, аби вільно обговорювати заборонені сюжети, принаймні дехто з викладачів вдавався до несподіваного прийому. Вони шукали подібну мову до мови забороненої посеред мов радянської гуманітаристики, репрезентували в ній заборонені сюжети, але найбільший клопіт виникав з тим, коли, використовуючи це компромісне утворення, дослідники чи дослідниці намагалися розв'язати теоретичні проблеми «прихованої теорії». Ця гіпотеза почасти запозичена в Вахтанга Кебуладзе, що

він її використовує, розглядаючи представлення феноменології в радянській гуманітаристиці Мерабом Мамардашвілі [6]. Утім варто сказати, що вона якщо не знаходить підтвердження, то хоча б вказує на свою спроможність, щойно ми починаємо розглядати шляхи трансляції психоаналітичного дискурсу в радянську гуманітаристику в Київському університеті, передусім завдяки Ларисі Левчук.

Не вдаючись до детального розбору цієї проблеми, зазначимо, що у цьому разі, вочевидь, ідеться про опосередкування психоаналітичного дискурсу психологією «установки» Узнадзе, зокрема, ми знаходимо цьому підтвердження й у самій дослідниці. Цікаво, що пряме посилання на Узнадзе міститься лише в ранній роботі Левчук «Інтуїтивізм і питання художньої творчості» (1969) [9, с. 79], а потім зникає, незважаючи на те, що наступні роботи дослідниці містять численні самоповтори. Втім це спільна характеристика більшості текстів тієї доби.

Одним із виразних прикладів «компромісного переключення», тобто переключення, що виникає через застосування зовнішніх теорій з метою розвитку внутрішніх проблем психоаналізу, є поява в українському психоаналізі одного з варіантів перекладу, засадничого для усілякої глибинної психології, поняття *Unbewusste*. Йдеться про українське *позасвідоме*, що виникає на переклад німецького терміна в книзі Лариси Левчук, оприлюдненій 2002 року, «Психоаналіз. Історія, теорія та мистецька практика». Підстави стверджувати наявність впливу психології «установки» Узнадзе на формування українського поняття є, бо в згаданій ранній праці

Лариса Левчук, безпосередньо посилаючись на психологію Узнадзе, стверджує необхідність перегляду центрального поняття психоаналізу й заміни його, що-правда, на поняття *підсвідомого*. Втім у цьому ж тексті ми надібуємо таке: «Ми зазначили вище і ще раз підкреслюємо, що ототожнення інтуїції з несвідомою людською діяльністю – помилкове, тим більше саме поняття «Безсвідомого» не зовсім відповідає тому змісту, який у нього вкладається. Це поняття повинно охоплювати ті сторони психічної діяльності людини, які знаходяться наче *поза свідомістю* (курсив. – Є. Б.), але у той же час тісно зв'язані з нею. Існування подібної психічної діяльності людини не викликає сьогодні сумнівів у радянських та зарубіжних психологів» [9, с. 79]. Цікаво, що подібне посилання, знову ж таки, фігурує лише в тексті 1969 року, по тому зникає й не згадується, хоча посилання на психологію Узнадзе залишаються.

Отже, дослідження українського психоаналізу, по-перше, вимагає застосування принципу мовної демаркації російського та українського психоаналізу. Передусім з огляду на те, що психоаналіз є асоціативною психологією, що пояснює виникнення усього багатоманіття людського досвіду асоціюванням, влаштованим у мові, яка є єдиним шляхом до витиснених уявлень, єдиною цариною психоаналітичної роботи. По-друге, передбачається методологічна необхідність виокремлення двох рівнів функціонування психоаналітичної мови: перекладного дискурсу та мови психоаналітичної казуїстики. Повнота психоаналітичної мови вимагає наявності двох рівнів, що, звичайно, ніколи не є вичерпними. По-третє, окрім припущення

про неповноту психоаналітичної мови, разом й українського психоаналізу, варто зважати на специфічні перекручення й викривлення, що виникли в психоаналітичній мові в радянську добу. Головними підставами цих перекручень є неможливість некритичного розгляду забороненої теорії, обмеження глибини розгляду центральних понять забороненої теорії випереджувальною критикою, що спричинило конспектовий, почасти поверховий, характер цих текстів. Отож предметом українознавчих студій мають стати перекручення, що виникли через застосування подекуди навіть неспівмірних методологій для розв'язку засадничих проблем забороненої теорії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бaley С. З психології творчості Шевченка. Львів, 1916. 91 с.
2. Берглер Е. Психоаналіз. Суть та значіння науки проф. З. Фрейда. *Червоний шлях*. 1923. № 6–7. С. 119–135.
3. Бичко І. У кайданах ілюзії. Критичний огляд сучасного фрейдизму. [Лекція]. Київ, 1968. 48 с.
4. Гаєвський С. Фрейдизм у літературознавстві. *Життя й революція*. 1926. № 10. С. 70–75.
5. Завілянський І., Блейхер В. Психоаналіз (фрейдизм) на службі реакції. Київ: Держмедвидав УРСР, 1963. 38 с.
6. Кебуладзе В. Феноменологические мотивы в «Картезианских размышлениях» Мераба Мамардашвили. *Sententiae*. № XIV–XV (2–2008/1–2009). С. 3–11.
7. Коган Я. Про деякі паралелі лібідозного розвитку в філогенезі та онтогенезі. *Етнографічний вісник*. 1927. № 5. С. 202–215.
8. Кутько І., Бондаренко Л., Петрюк П. История психоанализа в Украине. Харьков, 1996. 360 с.
9. Левчук Л. Інтуїтивізм і питання художньої творчості. Київ, 1969. 93 с.
10. Левчук Л. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика. Київ: Либідь, 2002. 255 с.
11. Перелін Є. Знов про фрейдизм і мистецтво. *Життя й революція*. 1927. № 9. С. 287–294.
12. Перелін М. Фрейдизм і марксизм. *Життя й революція*. 1926. № 4–6. С. 108–113; 80–87.
13. Підмогильний Валеріан. Іван Левицький-Нечуй (спроба психоаналізу творчості). *Життя й революція*. 1927. № 9. С. 295–303.
14. Fancher E. Brentano's Psychology from Empirical Standpoint and Freud's early metapsychology. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*. 1977. № 13. P. 207–227.
15. Freud S. The Interpretation of Dreams. Authorised translation of third edition with introduction by a. A. Brill, Ph.B., M.D. New York the Macmillan Company, 1913. 510 p.
16. Freud S. The Interpretation of Dreams. in the Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Trans. J. Strachey. London, 1953. S.E. IV. 310 p.
17. Freud S. Two Encyclopaedia Articles in the Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Trans. J. Strachey. London, 1950. S.E. XVIII. P. 235.
18. Freud, S. The Question of Lay Analysis in the Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Trans. J. Strachey. London, 1959. S.E. XX (1925–1926). P. 177–250.
19. Jaspers K. Allgemeine Psychopathologie. Berlin: Springer, 1913.
20. Kronfeld A. Über die psychologischen Theorien Freuds und verwandte Anschauungen – Systematik und kritische Erörterung. Engelmann, Leipzig, 1912.
21. Menzhulin V. Freud and Others in Ukrainian: Transliteration, Ideology and Biography. *Magisterium*. Історико-філософські студії. 2014. Вип. 55. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4113/Menzhulin_Freud_and_others_in_Ukrainian.pdf

22. Merlan P. Brentano and Freud. *Journal of the History of Ideas*. Vol. 6. № 3 (jun., 1945). P. 375–377.

REFERENCES

1. BALEI, S. (1916). *From the Psychology of Shevchenko's Art*. Lviv, 91 p. [in Ukr.]
2. BERHLER, E. (1923). Psychoanalysis. Essence and Meaning of Prof. Freud's Doctrine. *Chevrony Shliakh*, (6–7), pp. 119–135. [in Ukr.]
3. BYCHKO, I. (1968). *In the Chains of Illusion. A Critical Review of Modern Freudianism* [a lecture]. Kyiv, 48 p. [in Ukr.]
4. HAIEVSKYI, S. (1926). Freudianism in Literary Criticism. *Zhyttia i revoliutsiia*, (10), pp. 70–75. [in Ukr.]
5. ZAVILIANSKYI, I., BLEIKHER, V. (1963). *Psychoanalysis (Freudianism) in the Service of Reaction*. Kyiv. Derzhmedvydav URSR, 38 p. [in Ukr.]
6. KEBULADZE, V. (2–2008/1–2009). Phenomenological Motifs in “Cartesian Meditations” of Merab Mamardashvili. *Sententiae*, (XIV–XV). Vinnytsia, pp. 3–11. [in Rus.]
7. KOHAN, Ya. (1927). On Some Parallels of Libidinal Development in Phylogeny and Ontogeny. *Etnohrafichnyi visnyk* (Ethnographic Bulletin), (5), pp. 202–215. [in Ukr.]
8. KUTKO, I., BONDARENKO, L., PETRYUK, P. (1996). *History of Psychoanalysis in Ukraine*. Kharkiv, 360 p. [in Rus.]
9. LEVCHUK, L. (1969). *Intuitionism and Issues of Artistic Creativity*. Kyiv, 93 p. [in Ukr.]
10. LEVCHUK, L. (2002). *Psychoanalysis: History, Theory, and Artistic Practice*. Kyiv: Lybid, 255 p. [in Ukr.]
11. PERELIN, Ye. (1927). Revisiting Freudianism and Art. *Zhyttia i revoliutsiia*, (9), pp. 287–294. [in Ukr.]
12. PERELIN, M. (1926). Freudianism and Marxism. *Zhyttia i revoliutsiia*, (4–6), pp. 108–113; 80–87. [in Ukr.]
13. PIDMOHYLNYI, V. (1927). Ivan Levitskyi-Nechui (an attempt of psychoanalysis of creativity). *Zhyttia i revoliutsiia*, (9), pp. 295–303. [in Ukr.]
14. FANCHER, E. (1977): Brentano's Psychology from Empirical Standpoint and Freud's Early Metapsychology. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, Vol. 13, pp. 207–227. [in Eng.]
15. FREUD, S. (1913). *The Interpretation of Dreams*. Authorised Translation of Third Edition with Introduction by a. A. Brill, Ph.B., M.D. New York: The Macmillan Company, 510 p. [in Eng.]
16. FREUD, S. (1953). *The Interpretation of Dreams in the Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. S.E. IV. London, 310 p. [in Eng.]
17. FREUD, S. (1950). *Two Encyclopaedia Articles in the Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. S.E. XVIII. London, p. 235. [in Eng.]
18. FREUD, S. (1959). *The Question of Lay Analysis in the Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. S.E. XX (1925–1926). London, pp. 177–250. [in Eng.]
19. JASPERS, K. (1913). *General Psychopathology*. Berlin: Springer. [in Ger.]
20. KRONFELD, A. (1912). *On the Psychological Theories of Freud and Related Views: Systematization and Critical Discussion*. Leipzig: Engelmann. [in Ger.]
21. MENZHULIN, V. (2014). Freud and Others in Ukrainian: Transliteration, Ideology and Biography. *Mahisterium. Istoryko-filosofski studii* (Magisterium. Historical and Philosophical Studies), [online] Vol. 55. Available at: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4113/Menzhulin_Freud_and_others_in_Ukrainian.pdf [in Ukr.]
22. MERLAN, P. (June 1945). Brentano and Freud. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 6 (3), pp. 375–377. [in Eng.]